

Національна академія правових наук України

**Науково-дослідний інститут
інтелектуальної власності**

**СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЕКТІВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Науково-практичний збірник

Випуск 4

**Київ
Інтерсервіс
2017**

УДК 347.(77+78)

С89

*Рекомендовано до друку вченого радою Науково-дослідного
інституту інтелектуальної власності НАПрН України
(протокол № 13 від 27 грудня 2016 р.)*

Редакційна колегія:

О. П. Орлюк, доктор юридичних наук, член-кор. НАПрН України (голова редакційної колегії); О. Б. Бутнік-Сіверський, доктор економічних наук, академік АТН України; О. Ф. Дорошенко, кандидат юридичних наук (відповідальний секретар); О. В. Семчик, доктор юридичних наук, член-кор. НАН України, академік НАПрН України; М. Я. Сегай, доктор юридичних наук, академік НАПрН України; Н. М. Мироненко, доктор юридичних наук, член-кор. НАПрН України; С. А. Петренко, кандидат юридичних наук; В. С. Дроб'язко, кандидат філологічних наук

Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності: теорія і практика : науково-практичний збірн.; НДІ інтелектуальної власності НАПрН України — Випуск 4. — К. : Інтерсервіс, 2017. — 122 с.

ISBN —

С89

Містить наукові праці з питань, присвячених судовій експертизі об'єктів інтелектуальної власності. Вміщені в збірнику статті віддзеркалюють напрацювання фахівців у сфері судової експертизи та матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми судової експертизи у сфері інтелектуальної власності», яка відбулась 2 грудня 2016 р., і стосуються актуальних проблем правового регулювання сфери інтелектуальної власності. Авторами запропоновано шляхи вдосконалення процесу захисту порушених прав інтелектуальної власності, надано пропозиції щодо удосконалення правового регулювання у сфері судової експертизи, зокрема, судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності. Для суддів, судових експертів, патентних повірених, науковців, аспірантів, працівників сфери інтелектуальної власності й усіх, хто цікавиться питаннями захисту прав інтелектуальної власності.

УДК 347.(77+78)

Матеріали викладено в авторській редакції.

ISBN

© Науково-дослідний інститут інтелектуальної
власності НАПрН України, 2017

Компанець Є. М.,

*заступник начальника юридичного відділу
ТОВ «Фірма “Пахаренко і партнери”»*

РОЗРАХУНОК МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ (ЗБИТКІВ) ПРАВОВЛАСНИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: РОБОТА НАД ПОМИЛКАМИ

Одним з способів захисту цивільних прав, відповідно до ст. 16, 432 ЦК України та ст. 20 ГК України, є відшкодування збитків.

Спеціальне законодавство у сфері інтелектуальної власності передбачає право на відшкодування матеріальної шкоди (збитків), завданих внаслідок порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

З 2001 року до Кримінального кодексу України (далі — ККУ) включено ст. 176, 177, 229, які надали можливість захисту прав інтелектуальної власності в порядку кримінального судочинства.

Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р. (далі — КПКУ 1960 р.) та Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. (далі — КПКУ) надають правовласникам право заявити цивільний позов у кримінальній справі/кримінальному провадженні для стягнення з винної особи матеріальної шкоди (збитків), як цивільно-правового наслідку вчиненого злочину.

Матеріальний склад наведених злочинів, у поєднанні з їх альтернативними кваліфікуючими ознаками (повторність, група осіб, службова особа з використанням службового становища, організована група), обумовлюється розміром матеріальної шкоди (збитків), завданої власнику певного об'єкта права інтелектуальної власності, та може впливати на класифікацію злочинів відповідно до ст. 12 ККУ.

Перед викладенням основного матеріалу вбачається доцільним звернути увагу на певні термінологічні різноманіття понять «матеріальна шкода», «майнова шкода», «збитки» оскільки таке різноманіття викликає низку питань під час призначення експертизи органом досудового розслідування або судом та, іноді, впливає на оцінку висновку експерта судом.

Так, у Законах України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», які були прийняті 15.12.1993 р., законодавець застосував термін «збитки». У Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. —«збитки» та «збитки (матеріальна шкода)». У Законі України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16.06.1999 р. — «матеріальна шкода».

Водночас, у диспозиціях ст. 176, 177, 229 ККУ застосовано поняття «матеріальна шкода». В 2011 р. ст. 53 ККУ викладена у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» № 4025-VI, згідно з яким щодо певного виду злочинів, в т.ч. у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності, розмір штрафу (як санкція) поставлений у залежність від розміру «майнової шкоди», завданої злочином.

З одного боку, фахівцям відомо про значну кількість наукових праць як вітчизняних так і закордонних дослідників, які пов'язані з дослідженням співвідношення та правозастосування даних понять.

З іншого, судова практика за 15 років існування вищезазначених статей в ККУ показала, що єдність у підходах та правозастосуванні загаданих термінів відсутня, що не сприяє принципу правової визначеності у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності. Для прикладу слід навести ухвалу апеляційного суду, в якій однією з підстав скасування обвинувального вироку було те, що суд першої інстанції ототожнив завдання збитків з матеріальною шкодою і залишив поза увагою ту обставину, що ознакою правопорушення за ст. 229 ККУ є саме завдання матеріальної шкоди.

У той же час, суди касаційної інстанції, як в порядку цивільного так і кримінального судочинства, у справах даної категорії схильяються до ототожнення понять «збитки», «майнова шкода», «матеріальна шкода», див. ухвалу ВСУ від 01.10.2009 р. (реєстраційний № в Єдиному державному реєстрі судових рішень, далі — ЄДРСР 5573317), постанову ВГСУ від 27.01.2009 р. (№ ЄДРСР 3411372), ухвалу ВССУ від 17.11.2015 р. (№ ЄДРСР 54040227), пункти 10 та 41 Постанови Пленуму Верховного суду України від 04.06.2010 р. № 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав», пункти 49 та 50 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 р. № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності».

Зазначена позиція судів касаційних інстанцій узгоджується з термінологічним апаратом ст. 45 Угоди TRIPS та ст. 240 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Зважаючи на зазначене, автор вважає, що термінологічне різноманіття пов'язано лише з різними часовими періодами прийняття законодавчих актів, у яких були відсутні усталені погляди за згадані терміни.

Однак, юристам-практикам відомо, що навіть наявність постанови пленуму/узагальнення ВСУ, ВССУ, ВГСУ щодо певної категорії справ або правової позиції ВСУ, висловленої за результатами розгляду конкретної справи з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, не завжди може мати вагомий вплив на суди нижчих інстанцій.

Повертаючись до викладу основного матеріалу необхідно зазначити, що з часу включення ст. 176, 177, 229 до ККУ і до прийняття КПК України (2012 р.) правоохоронні органи здійснювали досудове розслідування, а суди розглядали кримінальні справи за КПКУ 1960 р. Не можна забувати й те, що і на цей час низка кримінальних справ, відповідно до п. 11 перехідних положень КПК України, розглядається судами за КПКУ 1960 р.

Згідно з положеннями ст. 64 КПКУ 1960 р. підлягав доказуванню, зокрема, розмір шкоди завданої злочином. Стаття 75 згаданого кодексу дозволяла залучати в якості експерта будь-яку особу, яка мала необхідні спеціальні знання. Положення ст. 76 щодо відсутності обов'язковості призначення експертизи щодо збитків, у поєднанні з невичерпним переліком доказів (ст. 65), не сприяли єдності підходів до призначення/проведення/оцінки результатів відповідної експертизи.

Забігаючи наперед необхідно підкреслити, що і на цей час в Національному стандарті № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» відсутнє положення щодо обов'язковості його застосування для визначення розміру збитків, завданих у зв'язку з неправомірним використанням об'єктів права інтелектуальної власності.

Тривала практика участі в справах даної категорії дозволила побачити різні документи, на підставі яких сторони доводили або спростовували розмір матеріальної шкоди (збитків): довідки, прайлісти, інші документи правовласників або порушників, акти перевірок податкових органів, інформація з Торгово-промислової палати, встановлені нормативними актами України розміри максимальних роздрібних цін на підакцизні товари та ін.

За відсутності чітких методико-правових орієнтирів щодо розрахунку матеріальної шкоди (збитків), суди оцінювали наявні в справах докази та приймали рішення як про задоволення так і про відмову у задоволенні заявлених правовласниками цивільних позовів.

З 2003 по 2008 р. Кабінетом Міністрів України та Фондом державного майна України були затверджені, зокрема:

- 1) Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» (постанова КМУ від 10.09.03 р. № 1440);

-
- 2) Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» (постанова КМУ від 03.10.07 р. № 1185);
 - 3) Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності (Наказ ФДМУ від 25.06.08 р. № 740), які визначили певні нормативні підходи в здійснені оцінки майна, а також визначені матеріальної шкоди (збитків) внаслідок порушення прав інтелектуальної власності.

Низка суб'єктів оціночної діяльності та оцінювачі-приватні особи отримали сертифікати/кваліфікаційні свідоцтва, згідно з якими їм була дозволена практична оціночна діяльність за напрямом оцінки майна: «Оцінка цілісних майнових комплексів, паїв, цінних паперів, майнових прав та нематеріальних активів, у т.ч. оцінка прав на об'єкти інтелектуальної власності» за спеціалізацією 2.2. «Оцінка прав на об'єкти інтелектуальної власності».

Зазначені нормативно-правові та дозвільні документи стали основою для виконання оцінювачами звітів про оцінку майна як на замовлення клієнтів, так і експертіз, у разі коли оцінювач залучався до її виконання судом або за клопотанням державних спеціалізованих експертних установ.

Аналіз наявних у конкретних справах документів щодо визначення розміру матеріальної шкоди (збитків) у найрізноманітні способи, а також постійне обговорення фаховою спільнотою — експертами, оцінювачами, правоохоронними органами та правовласниками проблеми відсутності єдності підходів до розрахунку збитків свідчили про те, що питання є гостро актуальним та потребує вирішення.

У зв'язку з численними зверненнями, які були подані до Фонду державного майна України стосовно діяльності оцінювачів, у березні 2011 р. ФДМУ надіслав до організацій оцінювачів, суб'єктам оціночної діяльності, оцінювачам, споживачам оціночних послуг інструктивний лист № 10-36-3540, в якому наголошував на розмежуванні діяльності оцінювачів та судових експертів, а також звертав увагу на суб'єктів, які мають право розглядати скарги на результати діяльності згаданих осіб.

Отже, склалася ситуація, коли звіти/дослідження/експертизи щодо розрахунку матеріальної шкоди (збитків) виконувалися різними суб'єктами: експертами економістами за спеціальністю 11.1-11.3, експертами за спеціальністю 13.9, оцінювачами, патентними повіреними і, на жаль, не завжди фахово, про що свідчать призначенні судами додаткові та повторні експертизи.

У тому ж 2011 р. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в Узагальненні судової практики

про застосування судами кримінально-процесуального законодавства при призначенні судових експертиз і використання їх висновків у кримінальному судочинстві також звернув увагу судів нижчих інстанцій на те, що «*суди не завжди дотримуються вимог закону - признаючи експертизу, доручають її виконання неповноважним особам (які не є суб'єктами судово-експертної діяльності) та установам, що з об'єктивних причин не могли ці дослідження провести, внаслідок чого справи тривалий час не знаходили свого вирішення*

Прийняття в 2012 р. КПК України лише частково звузило коло окреслених проблемних процесуальних питань, які вплинули на порядок призначення експертиз та їх оцінки судом, а саме:

- в ст. 69 визначено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження;
- в ст. 84 процесуальними джерелами доказів визначені показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» № 1261-VII, який набрав чинності 04.06.2014 р., доповнено ст. 242 КПКУ положеннями щодо обов'язковості призначення експертизи, зокрема, для визначення розміру матеріальних збитків.

Надалі будуть наведені основні приклади хибних підходів до застосування матеріальних норм та методичних підходів при розрахунку розміру збитків, завданих внаслідок порушення прав інтелектуальної власності. Приклади будуть стосуватися як справ, в яких судами було встановлено неповноту дослідження/необґрунтованість висновку і призначені додаткові/повторні експертизи, так і справ, які переглянуті судами касаційних інстанцій із постановленням остаточного рішення.

Вважаю, що перш за все необхідно зупинитися на правозастосуванні альтернативних способів використання об'єктів права інтелектуальної власності (на прикладі торговельної марки) та їх впливу на підходи до розрахунку матеріальної шкоди (збитків).

Частиною четвертою ст. 6 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (далі — Закон) встановлено такі альтернативні способи використання торговельної марки:

- нанесення її на будь-який товар, для якого торговельну марку зареєстровано, упаковку, в якій міститься такий товар, вивіску,

пов'язану з ним, етикетку, нашивку, бирку чи інший прикріплений до товару предмет, зберігання такого товару із зазначеним нанесенням торговельної марки з метою пропонування для продажу, пропонування його для продажу, продаж, імпорт (ввезення) та експорт (вивезення);

- застосування її під час пропонування та надання будь-якої послуги, для якої торговельну марку зареєстровано;
- застосування її в діловій документації чи в рекламі та в мережі Інтернет, у тому числі в доменних іменах.

Згідно з ст. 20 Закону будь-яке посягання на права власника свідоцтва, передбачені ст. 16 цього Закону, в тому числі вчинення без згоди власника свідоцтва дій, що потребують його згоди, та готовання до вчинення таких дій, вважається порушенням прав власника свідоцтва, що тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Відомо, що в конкретних справах торговельні марки використовуються порушниками у різні способи.

Певний час від порушників, іх захисників, деяких експертів, науковців та навіть суддів висловлювалася позиція про те, що без факту виробництва та/або продажу контрафактного/фальсифікованого товару закінчений склад злочину за ст. 229 ККУ та збитки відсутні.

Для наочного сприйняття, можна навести позицію судового експерта, оцінювача, науковця Поліщук І. Ю., яка в своїх виступах, презентаціях [12, 13], публікаціях наводила приклад про вилучену продану і збережену контрафактну/фальсифіковану продукцію. Стосовно виготовленої продукції щодо якої відсутній факт продажу, на її думку, вбачається наявність замаху на злочин, а тому збитки не завдані.

У статті «Порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Проблемні аспекти визначення розміру матеріальної шкоди, завданої злочином» [14] Столітній А. В., зокрема, вважає дискусійним питання настання кримінального переслідування за зберігання з метою збути контрафактної/фальсифікованої продукції.

Не погоджуючись із наведеними твердженнями можна навести декілька аргументів. Так, в п. 26 Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» прямо встановлено, що розмір збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності визначається виходячи з обсягів виробництва та/або реалізації контрафактної продукції, тобто альтернативні способи використання об'єкта права інтелектуальної власності можуть бути основою для розрахунку матеріальної шкоди (збитків).

У Науково-практичному коментарі ККУ за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка [9] зазначається, що основним безпосереднім об'єктом злочину за ст. 229 ККУ є встановлений законодавством порядок охорони та використання торговельної марки.

Судова практика, в т.ч. судів касаційної інстанції, доводить хибність позиції згаданих вище осіб, виходячи, перш за все, з того, що порушенням прав є не факти виробництва, зберігання, пропонування до продажу та продажу, а використання торговельної марки з порушенням вимог Закону, тобто без дозволу її власника.

Позиція правовласників щодо відповідальності порушника за кожен встановлений факт порушення прав (альтернативний спосіб використання) підтримана в ч. 2 п. 51.2 Постанови Пленуму ВГСУ від 17.10.12 р. № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» згідно з яким: *Кожен окремий факт протиправного використання об'єктів авторського та/або суміжних прав, становить самостійне порушення і може бути підставою для застосування відповідальності у вигляді стягнення компенсації.*

Аналогічна позиція висловлена щодо дії зберігання, як порушення прав інтелектуальної власності, міститься в п. 67 згаданої вище Постанови Пленуму ВГСУ, а саме: *зберігання продукції зі знаком, що використовується без дозволу його власника, визнається порушенням прав на знак, якщо воно здійснюється з метою введення такої продукції в господарський оборот.*

Важливою складовою для закріплення розуміння процесів обігу фальсифікованих товарів, яка також вплинула на механізм розрахунку збитків стало закріплення в п. 50 згаданого Пленуму ВГСУ принципу про те, що *«на час вчинення правопорушення один контрафактний товар витісняє з ринку один оригінальний товар»*.

Саме керуючись таким принципом, в ухвалі від 17.11.15 р. (№ ЕДРСР 54040227) ВССУ погодився з судами нижчих інстанцій щодо наявності складу злочину за ч. 1 ст. 229 ККУ без факту продажу фальсифікованої продукції.

Доречно також зазначити, що в Законі України «Про захист прав споживачів» № 1023-ХII (ст. 1) поняття введення продукції в обіг визначається як дії суб'єкта господарювання, спрямовані на виготовлення або ввезення на митну територію України продукції з подальшою самостійною або опосередкованою реалізацією на території України.

На підставі зазначеного можна дійти висновку, що як законодавець, так і судова ланка асоціюють альтернативні способи використання, але з позиції відповідальності вони є різними.

стання об'єкта права інтелектуальної власності, готовання до їх вчинення та поняття «введення продукції в обіг» з свідомими діями особи, які направлені на підготовку/початок/безпосередні дії (щодо товарів з об'єктами права інтелектуальної власності) для отримання економічної вигоди.

Відсутність статусу судового експерта або оцінювача не дає можливості заглибитися в аналіз методологічного апарату, який застосовувався/ється згаданими суб'єктами, однак, значна практика в справах даної категорії дозволяє виокремити та висвітлити певні проблемні питання в застосуванні тих чи інших підходів/методів для розрахунку матеріальної шкоди (збитків).

Пункт 8 Національного стандарту № 4 визначає, що для проведення оцінки майнових прав інтелектуальної власності застосовуються такі методичні підходи: дохідний, порівняльний, витратний.

У пункті 26 стандарту встановлено, що розмір збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності визначається станом на дату оцінки із застосуванням оціночної процедури накопичення прибутку (доходу), який не отримав суб'єкт права інтелектуальної власності та/або ліцензіат внаслідок неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності. В публікаціях з питань оціночної/експертної діяльності [11] та на практиці також застосовуються й інші підходи, зокрема «ціна на кількість (оригіналу чи фальсифікату)» та альтернативні/zmішані підходи («за долею ринку», «BCA-IDC за середньозваженою ціною» та ін.).

На відміну від Максимова С. Й. та Поліщук І. Ю. [11], які висловилися за доцільність визначення матеріальної шкоди з використанням методу «за ціною контрафакту на його кількість», правовласники вважають такий підхід неприйнятним зважаючи на таке.

В пунктах 12 та 26 Національного стандарту № 4 йдеється про прибуток (дохід), який не отримав саме суб'єкт права інтелектуальної власності, а не порушник. Таке положення співвідноситься з нормою ст. 22 ЦКУ, яка передбачає відшкодування збитків особі, права якої порушене.

Підтримав застосування роздрібної ринкової ціни оригінального товару/ліцензійного примірника твору для розрахунку збитків правовласників і Пленум ВГСУ в п. 50 згаданої вище постанові № 12.

Більш того, розрахунок збитків за ціною контрафакту завжди є меншим ніж за ціною оригіналу, що, в деяких справах, може сприяти в уникненні порушником кримінальної відповідальності, оскільки сума збитків буде недостатня для кваліфікування дій за ККУ.

Обрахунок вартості одиниці оригінального товару за показником «середньозважена ціна (за 1 рік)» для подальшого розрахунку матеріальної шкоди (збитків) також не можна вважати обґрунтованим, оскільки обвинувачення має бути конкретним, тобто ціна товару на конкретну дату (порушення прав) є показником фіксованим і не потребує додаткового перерахунку.

Слід констатувати, що Національні стандарти № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», «Роздрібна, оптова торгівля. Основні поняття. Терміни і визначення» (Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, лист № 15-03/29-192 від 17.03.98 р.) не містять поняття «середньозважена ціна» та можливість його застосування для розрахунку збитків у зв'язку з порушенням прав інтелектуальної власності.

Звертає на себе в згаданій справі й те, що до розрахунку «середньозваженої ціни» включено кількість/ціну товару після проведення перевірки правоохоронними органами, що значно вплинуло на зменшення «середньозваженої ціни» та, вочевидь, виходить за межі пред'явлених обвинувачення. На підставі зазначених недоліків висновок експерта визнаний необґрунтованим і призначена повторна експертиза.

В останньому прикладі експертом здійснено розрахунок матеріальної шкоди (збитків) за методом роялті. За відсутності в матеріалах справи інформації про ставки роялті, експерт, в порушення вимог Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом МЮ України від 08.10.98 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями) щодо заборони самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, використав інформацію з таблиці «Расширенный перечень стандартных ставок роялти».

Перелік згадується в публікаціях вітчизняних та закордонних авторів з 2002 по 2008 рр. [10,15], однак він не містить інформації щодо яких саме об'єктів права інтелектуальної власності може застосуватися та не закріплений у нормативному акті, а тому правовласники вважають його застосування неприйнятним.

З висвітлених вище прикладів вбачається необхідність:

- узагальнення судової практики кримінального судочинства в справах щодо захисту прав інтелектуальної власності;
- проведення всебічного аналізу та узгодження підходів до механізму визначення розміру матеріальної шкоди (збитків), завданіх правовласнику внаслідок порушення його прав.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-ХІІ.
2. Закон України Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні від 12.07.2001 № 2658-III.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» від 03.10.2007 № 1185.
3. Наказ Фонду державного майна України «Про затвердження Методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності» від 25.06.2008 № 740.
4. Інструктивний лист Фонду державного майна України «Щодо розгляду скарг на суб'єктів оціночної діяльності та судових експертів» від 16.03.2011 р. № 10-36-3540;
5. Постанова Пленуму Верховного суду України від 30.05.1997 № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах».
6. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.09.2011 № 8 «Про узагальнення судової практики про застосування судами кримінально-процесуального законодавства при призначенні судових експертиз і використання їх висновків у кримінальному судочинстві».
7. Постанова Пленуму Верховного суду України від 04.06.2010 № 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав».
8. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності».
9. Науково-практичний коментарі Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І.Хавронюка. — 7-ме вид. переробл. та доповн. — К. : Юридична думка, 2010. — 1288 с.
10. Козырев А. Н., Макаров В. Л. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности: — М. : Интерреклама, 2003. — 352 с.
11. Максимов С. Й., Поліщук І. Ю. Підходи та методи визначення розміру збитків внаслідок порушення авторських прав на комп’ютерні програми. Криміналістика і судова експертиза, 2013, 58 (1): 391–399 с.;
12. Поліщук І. Ю. Практичний досвід визначення збитків від використання комп’ютерних програм без дозволу (на прикладі корпорації Microsoft) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ip-expert.org.ua/images/presentation1.pdf>.

13. Поліщук І. Ю. Проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних з порушенням прав на торговельну марку. II Щорічний літній форум Асоціації адвокатів України з публічного права. 13.06.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uaa.org.ua/uploads2/2013/06/18/Polischuk.pdf>.

14. Столітній А. В. Порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Проблемні аспекти визначення розміру матеріальної шкоди, завданої злочином. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Випуск 3. Том 2: 136-140 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.lj.kherson.ua/2016/pravo_03/part_2/35.pdf.

15. Щибульов П. Н., Денисюк В. А. Оценка интеллектуальной собственности. Учебное пособие: — К. ЗАО «Институт интеллектуальной собственности и права», 2002. — 2016.